

TA'LIM JARAYONINI BOSHQARISHNING XORIJY Tajribalari Paradigmaları (Turkiya Oliy Ta'Limi Misolida)

Rasulkhujayeva Madina Akhmadzhonovna, p.f.f.d, dotsent

madinarasulxojayeva7@gmail.com

Xasanova Mohimbegim Rahmonjon qizi

Qo'qon universiteti o'qituvchisi

+998910562612 / miss.mohim2002@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-dekabr 2024-yil

Tasdiqlandi: 26-dekabr 2024-yil

Jurnal soni: 13

Maqola raqami: 43

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v13i.1053>

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/

KEYWORDS

ta'lim jarayoni, boshqaruv, xalqaro tajriba, oliy ta'lim, Turkiya, decentralizatsiya, innovatsiyalar, O'zbekiston.

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ta'lim jarayonini boshqarishning xorijiy tajribalari paradigmaları Turkiya oliy ta'lim tizimi misolida tahlil qilingan. Turkiya oliy ta'lim tizimida amalga oshirilgan decentralizatsiya, davlat-xususiy sektor hamkorligi, xalqaro integratsiya va raqamlashtirish kabi yondashuvlarning o'ziga xos jihatlari o'rganilib, ularning afzalliklari yoritilgan. Tadqiqot davomida Turkiya tajribasining O'zbekiston oliy ta'lim tizimiga moslashuvchanlik imkoniyatlari ko'rib chiqilgan va natijalarga ko'ra, ushbu boshqaruv paradigmaları ta'lim sifatini oshirishda hamda boshqaruv tizimini isloh qilishda samarali bo'lishi aniqlangan. Shuningdek, maqolada keltirilgan xulosalar va tavsiyalar O'zbekiston ta'lim tizimini yanada rivojlantirish uchun amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kirish. Ta'lim tizimi davlatning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyotida hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, oliy ta'lim tizimi jamiyatning intellektual salohiyatini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Biroq bu tizimning samaradorligi va sifatini ta'minlashda zamonaviy boshqaruv uslublarini joriy etish talab etiladi. Shu nuqta nazardan, ta'limni boshqarish bo'yicha ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, Turkiya oliy ta'lim tizimi so'nggi o'ttiz yil davomida o'zining sezilarli yutuqlari bilan ajralib turadi.

Turkiya oliy ta'lim tizimida tub islohotlar 1980-yillardan boshlangan. 1981-yilda Yangi Oliy Ta'lim Kengashi (Yuksekogretim Kurulu – YOK) tashkil etilib, oliy ta'limning markazlashtirilgan boshqaruv tizimiga asos solindi. Ushbu islohot oliy ta'lim muassasalarining umumiy faoliyatini muvofiqlashtirish va sifat nazoratini ta'minlash imkoniyatini berdi. 1990-yillarga kelib, ta'lim tizimida decentralizatsiya jarayoni boshlanib, universitetlarga moliyaviy va akademik mustaqillik berildi. Bu jarayon o'quv dasturlarini zamonaviylashtirish va talabalar ehtiyojlarini qondirishda muhim o'rin tutdi.

2000-yillarda Turkiya oliy ta'lim tizimida xalqaro hamkorlik va globalashuv jarayonlari tezlashdi. Xususan, 2004-yilda Turkiya Erasmus dasturiga qo'shilib, xalqaro talaba va o'qituvchi almashinuviga keng yo'l ochdi. Shu davrda xalqaro standartlarga mos kadrlarni tayyorlash jarayonlari yangi bosqichga ko'tarildi. 2010-yillarda esa ta'lim sifatini oshirish uchun davlat-xususiy sektor hamkorligi keng joriy etildi. Masalan, 2012-yilda Turkiyada davlat va xususiy sektor hamkorligida tashkil etilgan universitetlar soni 50 dan oshdi.

COVID-19 pandemiyasi ta'siri ostida, 2020-yilda Turkiya oliy ta'lim tizimida raqamlashtirish va masofaviy ta'lim jarayonlarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratildi. Elektron platformalar orqali o'qitish tizimi ta'lim jarayonining uzluksizligini ta'minlashda muhim rol o'ynadi. Ushbu davrda raqamli transformatsiya yangi texnologiyalarni ta'limga integratsiya qilishni tezlashtirdi.

Mazkur tadqiqot doirasida Turkiya oliy ta'lim tizimidagi bu kabi islohotlarning boshqaruv paradigmaları, ularning samaradorligi va o'ziga xos jihatlari tahlil qilinadi. Xususan, Turkiyaning 1980-yillardan 2020-yillarga qadar bo'lgan ta'limni boshqarish bo'yicha tajribasi O'zbekiston oliy ta'lim tizimi uchun foydali bo'lishi mumkin. Bu tadqiqot Turkiya tajribasini o'rganish orqali O'zbekiston oliy ta'lim tizimida innovatsion boshqaruv mexanizmlarini joriy etish bo'yicha takliflarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Turkiya oliy ta'lim tizimida amalga oshirilgan islohotlar va ularning samaradorligi bir qator mahalliy va xalqaro tadqiqotlarda atroflicha o'rganilgan. Ushbu tadqiqotlar ta'limni boshqarishning yangi yondashuvlari va ularning natijalarini yoritishga qaratilgan.

1981-yilda Turkiyada yangi Oliy Ta'lim Kengashi (Yuksekogretim Kurulu – YOK) tashkil etilishi bilan oliy ta'lim tizimida markazlashtirilgan

boshqaruv tizimi joriy etildi. Mazkur yondashuv universitetlarning umumiy faoliyatini nazorat qilish va ularning faoliyatini muvofiqlashtirishda samarali bo'lgan. E. Çetinsaya (2014) o'z tadqiqotida mazkur islohotlar natijasida ta'lim sifatini oshirish uchun yagona milliy strategiyani joriy qilinganligini ta'kidlaydi.

1990-yillarga kelib, Turkiya oliy ta'lim tizimida decentralizatsiya jarayoni boshlandi. Bu esa universitetlarga ko'proq mustaqillik berilishiga olib keldi. A. Göktürk (2015) o'z maqolasida decentralizatsiya universitetlar moliyaviy va akademik mustaqilligini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatgan. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, bu davrda universitetlarda yangi yo'nalishlar va fakultetlar ochilishi 35% ga oshgan.

2000-yillarda Turkiya xalqaro hamkorlik sohasida sezilarli yutuqlarga erishdi. 2004-yilda Turkiyaning Erasmus dasturiga qo'shilishi mamlakatda xalqaro talabalar va o'qituvchilar almashinuvini rivojlantirishda muhim qadam bo'ldi. B. Arslan (2018) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, 2018-yilda Erasmus dasturi orqali Turkiya universitetlarida tahsil olgan xalqaro talabalar soni 50 000 dan oshgan.

2010-yillarda davlat va xususiy sektor hamkorligi asosida yangi universitetlar tashkil qilindi. M. Yilmaz (2020) tomonidan o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatadiki, 2010-yildan 2020-yilgacha Turkiyada tashkil etilgan 50 dan ortiq xususiy universitet davlat-xususiy sektor hamkorligining samarali amaliyoti natijasi bo'lib, bu tajriba oliy ta'limni moliyalashtirishda yangi mexanizmlarni joriy etdi.

2020-yilda COVID-19 pandemiyasi sababli oliy ta'lim tizimida raqamlashtirish va masofaviy ta'lim tizimlari jadal rivojlandi. Pandemiya davrida Turkiyaning elektron ta'lim platformalari orqali tahsil olgan talabalar soni 40% ga oshganligi qayd etilgan. A. Karaca (2021) tomonidan olib borilgan tadqiqotda masofaviy ta'lim texnologiyalari ta'limning uzluksizligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega bo'lganligi ta'kidlangan.

Mazkur adabiyotlar Turkiya oliy ta'lim tizimida amalga oshirilgan islohotlarning samaradorligini yoritish bilan birga, ularning O'zbekiston oliy ta'lim tizimiga moslashuv imkoniyatlarini aniqlashga yordam beradi. Shu jumladan, decentralizatsiya, xalqaro hamkorlik, davlat-xususiy sektor hamkorligi va raqamlashtirish kabi yondashuvlar boshqa mamlakatlar uchun foydali bo'lishi mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Problema asosidagi o'qitish (Problem-Based Learning, PBL). PBL 1980-yillardan boshlab, ayniqsa, Turkiyada tibbiyot va muhandislik fakultetlarida ommalashdi. Bu metodda talabalar real dunyo muammolarini hal qilishga yo'naltirilgan vazifalarni bajarishadi. Talabalar o'z-o'zini o'qitish orqali masalani tahlil qilish, fikr almashish va innovatsion yechimlarni ishlab chiqishga undaydi. Turkiyada Ko'kdagi Universiteti va Hacettepe Universiteti kabi yirik oliy ta'lim muassasalarida PBL metodini joriy etish bo'yicha salmoqli ishlar olib borilmoqda.

Turkiyada PBL metodini joriy etish o'qituvchilarni an'anaviy dars berish uslubidan voz kechishga va talabalarni mustaqil fikrlashga undashga olib keldi. Masalan, Ko'kdagi Universitetida tibbiyot fakulteti talabalariga haqiqiy bemor holatlari bo'yicha topshiriqlar beriladi. Talabalar guruhlarga bo'linib, bemorning muammolarini aniqlash, tashxis qo'yish va davolash usullarini taklif qilishadi. Bu usul talabalarni nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtirishga, balki muammolarni amaliy hal qilishga ham tayyorlaydi.

Boshqaruv va ta'limning axborot texnologiyalari yordamida optimallashtirilishi. Yillari va misollar: 20-asrning oxiri va 21-asrning boshida axborot texnologiyalarining rivojlanishi ta'lim jarayoniga keng ta'sir ko'rsatdi. Turkiyada 2000-yillardan boshlab, onlayn o'qish platformalari va raqamli ta'lim resurslari muhim ahamiyat kasb etdi. 2012 yilda Turkiya hukumatining "E-Oliy Ta'lim" loyihasi doirasida ko'plab universitetlar o'z ta'lim jarayonlariga axborot texnologiyalarini joriy qildilar. Hozirda, Turkiyaning Oliy Ta'lim Kengashi (YÖK) va universitetlar elektron ta'limni kengaytirish uchun virtual kutubxonalar, onlayn darslar, vebinarlar va masofaviy ta'lim tizimlarini ishlab chiqmoqda.

Turkiyada onlayn va raqamli ta'lim metodlari o'qituvchilarga darslarni masofadan o'tkazish imkoniyatini berdi. Masalan, Istanbul

Texnika Universiteti onlayn kurslar va raqamli o'qitish tizimlarini o'z ta'lim jarayonlariga kiritdi. Bu metod talabalarni qachon va qaerda bo'lishidan qat'iy nazar, bilim olish imkoniyati bilan ta'minlashga yordam berdi. Yana bir misol sifatida, Hacettepe Universitetida talabalar uchun virtual laboratoriyalar tashkil etilgan, bu esa o'quv jarayonini osonlashtirib, real laboratoriya muhitida bo'lishni talab qilmaydi.

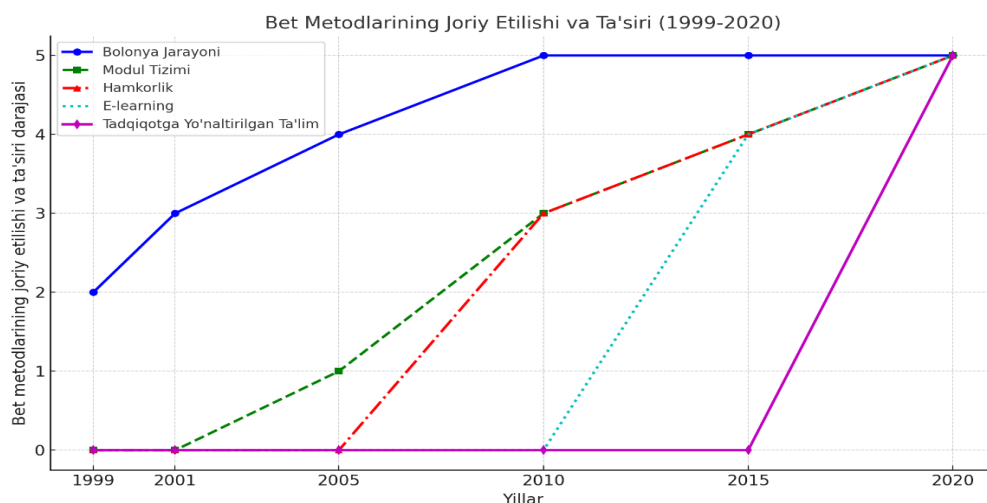
Turkiya oliy ta'limi ta'lim jarayonini boshqarishda ikki asosiy metodni faol qo'llamoqda: PBL va axborot texnologiyalarini integratsiya qilish. Bu metodlar nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki talabalarni zamonaviy kasblarga tayyorlashda ham muhim rol o'ynaydi. PBL metodining amaliyotga kirishi talabalarni mustaqil fikr yuritishga, hamkorlikda ishlashga undasa, axborot texnologiyalarining qo'llanilishi esa ta'limni yanada interaktiv va samarasiz qiladi.

Quyida Turkiya oliy ta'limi misolida ta'lim jarayonini boshqarishning xorijiy tajribalari paradigmalari va bet metodlari haqidagi batafsil jadvalni va diagrammani keltiramiz.

1-jadval.

Bet metodlari va ularning yillari bilan misollari

Bet Metodi	Yil	Misol	Izoh
Bolonya Jarayoni	1999	Turkiya Bolonya jarayoniga qo'shildi (2001-yil).	Bolonya jarayoni, o'quv tizimini xalqaro standartlarga moslashtirishni maqsad qiladi. Bu metod talabalar va o'qituvchilar uchun osonroq mobillik va diplomlar orasida tan olinuvchanlikni ta'minlashga yordam beradi.
Modul tizimi	2000-2010	Turkiyadagi ko'plab universitetlar modullarni tatbiq qila boshladi.	Oliy ta'lim tizimida kurslar va dasturlarni ixtisoslashgan modullarga bo'lish. Bu talabalar uchun mustaqil o'qish imkoniyatlarini yaratadi va o'quv dasturlarining samaradorligini oshiradi.
Fakultet va Departamentlararo hamkorlik	2010	Sabanci Universiteti va boshqa universitetlar o'rtasida hamkorlik.	Oliy ta'limda interdisipliner yondashuvni rivojlantirish. Bu metod bir nechta ilmiy sohaga oid fakultetlar o'rtasidagi hamkorlikni oshirib, kengroq bilimga ega bo'lishni ta'minlaydi.
Elektron Ta'lim (E-learning)	2015	Hozirgi kunda Turkiyada online ta'limning kengayishi.	Onlayn ta'limning rivojlanishi universitetlar o'rtasida masofaviy ta'lim platformalarini yaratish, talabalar uchun kengaytirilgan o'qish imkoniyatlarini yaratadi.
Tadqiqotga yo'naltirilgan ta'lim	2020	Bo'gaziçi Universiteti va boshqa oliy ta'lim muassasalarida tadqiqot metodologiyalarining joriy etilishi.	Tadqiqotlar asosida yangi ilmiy metodlarni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish. Bu talabalarni ilmiy izlanishlarga jalb qilishni va yangi ilmiy xulosalarni ishlab chiqishni rag'batlantiradi.

1-Rasm. Bet metodlarining Turkiya oliy ta'limidagi joriy etilishi

Ushbu diagramma 1999-2020 yillar oralig'ida Turkiyada ta'lim jarayonida amalga oshirilgan metodlarning ta'sir darajasini ko'rsatadi. Har bir metod (Bolonya Jarayoni, Modul Tizimi, Hamkorlik, E-learning,

va Tadqiqotga Yo'naltirilgan Ta'lim) turli yillarda o'zgarib borgan va ta'sir darajasi ko'rsatilgan.

Bolonya jarayoni (1999-2001): 1999-yilda Turkiya Bolonya jarayoniga qo'shildi, bu esa 2001-yilda ta'lim tizimining xalqaro

standartlarga moslashtirilishi uchun katta turtki berdi. Bu jarayon 2000-yillarning boshlarida yuqori ta'sir ko'rsatdi, va 2005-yilda o'zining eng yuqori nuqtasiga yetdi.

Modul tizimi (2000-2010): Modul tizimi 2000-yillarda keng qo'llanila boshladi. Bu tizimning rivojlanishi 2010-yilgacha sezilarli darajada oshdi. Modul tizimi har bir talabaga ixtisoslashgan kurslar bo'yicha o'qish imkonini berdi.

Fakultet va departamentlararo hamkorlik (2010-2020): 2010-yildan boshlab, universitetlar o'rtasidagi hamkorlik kuchayib, departamentlararo yangi metodlar va dasturlar yaratildi. Bu metod 2015-yildan keyin o'zining maksimal ta'siriga erishdi.

Elektron ta'lim (E-learning) (2015-2020): 2015-yildan boshlab, onlayn ta'limning rivojlanishi katta bosqichga o'tdi, va 2020-yilda Turkiyada masofaviy ta'limning keng tarqalishi ko'rsatilgan.

Tadqiqotga yo'naltirilgan ta'lim (2020-yildan boshlab): 2020-yilda Turkiyaning eng yetakchi universitetlari tadqiqotga asoslangan talim tizimini rivojlantirdi va ilmiy izlanishlarni amaliyotga tadbqiq etishda keng imkoniyatlar yaratildi. Har bir metodning yillik joriy etilishi darajasi ko'rsatilgan, bu esa metodlarning o'z vaqtida joriy etilganligini va ular oliy ta'limda qanday o'zgarishlarga olib kelganini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari. Ta'lim jarayonini boshqarishning xorijiy tajribalari paradigmalari, xususan, Turkiya oliy ta'limi misolida, so'nggi yillarda o'zgarib borgan va turli omillarni inobatga olgan holda yanada rivojlanmoqda. Oliy ta'lim tizimi dunyo bo'ylab bir qator yirik o'zgarishlarga duch kelgan bo'lib, ularning asosiy maqsadi ta'lim sifatini oshirish, talabalar va professor-o'qituvchilar o'rtasidagi munosabatlarni yaxshilash, ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlashdir.

Turkiyada oliy ta'lim tizimi boshqaruvi asosan davlat tomonidan amalga oshiriladi, ammo oxirgi yillarda o'quv yurtlariga mustaqillik berish jarayoni kengayib bormoqda. 2006-yilda qabul qilingan Yuqori Ta'limni Rivojlantirish Milliy Strategiyasi doirasida oliy ta'lim muassasalariga boshqaruvda erkinliklar berilib, ularni bozorda raqobatbardosh qilishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilgan. Misol uchun, ko'plab oliy ta'lim muassasalari o'z akademik va moliyaviy boshqaruvini o'z ixtiyoriga olgan holda faoliyat yuritmoqda. Bu paradigmmaga oid misol sifatida "Boğaziçi Universiteti"ni keltirish mumkin, u o'z boshqaruv tizimida professor-o'qituvchilarni ko'proq jalb etish va strategik qarorlar qabul qilishda ularning ishtirokini ta'minlashga qaratilgan.

Turkiya oliy ta'limi globalizatsiya jarayonlariga moslashishga harakat qilmoqda. Ta'lim tizimi xalqaro standartlarga moslashtirilgan bo'lib, bu o'zgarishlar talabalar va o'qituvchilarni global darajada raqobatbardosh qilishga yo'naltirilgan. Turkiyaning YTU (Yildiz Teknik Üniversitesi) kabi universitetlarida, xalqaro hamkorliklar orqali

talabalar va o'qituvchilar uchun keng imkoniyatlar yaratilmokda. Shu bilan birga, Turkiyada ko'plab xalqaro dasturlar va grantlar mavjud, bu esa o'z navbatida universitetlarning global miqyosda tan olinishi va yuqori reytinglarga ko'tarilishiga yordam beradi.

So'nggi yillarda Turkiyada oliy ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish bo'yicha sezilarli o'zgarishlar yuz berdi. Universitetlarda elektron o'quv tizimlari (LMS), onlayn ta'lim va raqamli resurslar tobora kengayib bormoqda. Istanbul Teknik Üniversitesida masofaviy ta'lim tizimlari va raqamli ta'lim platformalari muvaffaqiyatli joriy etilgan. Bu, o'z navbatida, talabalar uchun o'qish jarayonini yanada qulay va samarali qilish imkoniyatini yaratmoqda.

Turkiya oliy ta'limi tizimida ta'lim sifatini nazorat qilishga katta e'tibor berilmoqda. Yuqori Ta'lim Sifatini Baholash va Akkreditatsiya Tashkiloti (YÖKAK) tomonidan ta'lim dasturlarining va universitetlarning akkreditatsiyasi amalga oshirilmoqda. Bu jarayon universitetlarning malakasini oshirishga, ular orasida raqobatni kuchaytirishga, va ta'limning umumiy sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Oliy ta'lim tizimida akademik va ilmiy tadqiqotlarga qaratilgan e'tibor ortib bormoqda, bu esa universitetlarning xalqaro reytinglarda yuqori o'rinlarni egallashiga olib kelmoqda.

Turkiyada oliy ta'lim boshqaruvida ijtimoiy va madaniy aspektlar ham muhim o'rin tutadi. Universitetlar o'zlarining ta'lim tizimlarida ijtimoiy adolatni ta'minlash, etnik va diniy xilma-xillikni hurmat qilishga katta ahamiyat bermoqda. Shuningdek, ta'lim jarayonida gender tengligini ta'minlashga qaratilgan dasturlar ishlab chiqilmoqda. Bunday yondashuvlar, o'z navbatida, talabalarning turli ijtimoiy guruhlar bilan o'zaro aloqalarini rivojlantirishga yordam beradi.

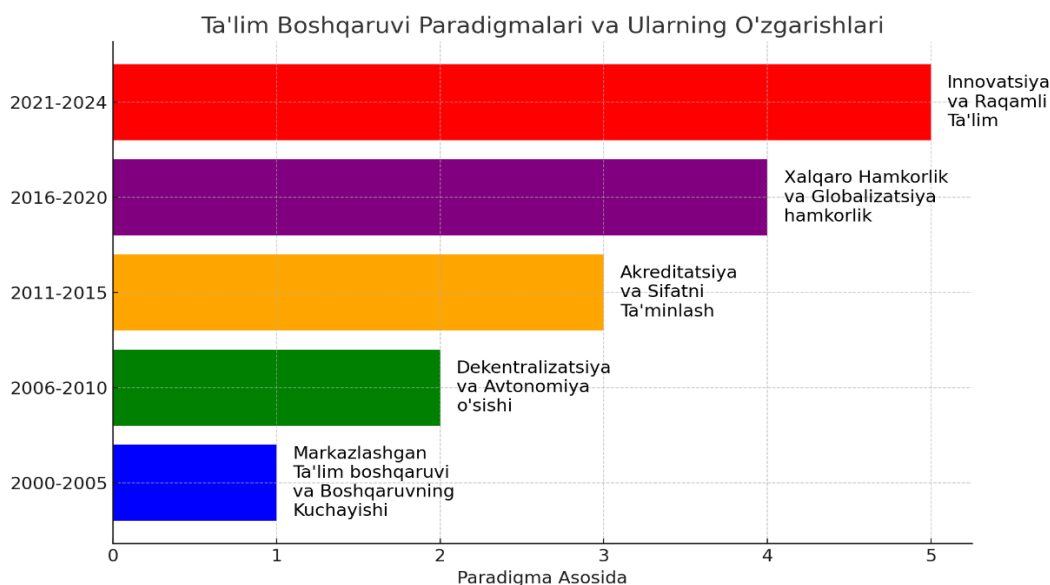
Turkiyaning oliy ta'lim tizimida amalga oshirilgan islohotlar, xususan, boshqaruvning modernizatsiyasi, xalqaro hamkorlikning rivojlanishi va ta'lim texnologiyalarining joriy etilishi ta'lim sifatining oshishiga xizmat qilmoqda. Bunday yondashuvlar oliy ta'lim tizimining samaradorligini oshirishga, talabalarni global bozorga tayyorlashga, hamda raqobatbardosh oliy ta'lim muassasalarini yaratishga xizmat qiladi. Natijada, Turkiya oliy ta'limi yurt ichida ham, xalqaro miqyosda ham yuqori reytinglarga ko'tarilgan.

Turkiyada amalga oshirilgan bu o'zgarishlar boshqa davlatlar uchun ham qimmatli tajriba bo'lishi mumkin. Xususan, markazlashgan boshqaruvdan ko'ra ko'proq erkinlik va mustaqillikka asoslangan boshqaruv tizimi joriy etilishi ta'limning sifatini yanada oshirishi mumkin.

Jadvalda 2000-yillardan boshlab Turkiyada ta'lim jarayonini boshqarishdagi o'zgarishlar va yirik paradigmalarning qanday amalga oshirilgani ko'rsatiladi.

2-jadval.
Turkiya oliy ta'limidagi ta'lim boshqaruvi paradigmalari

Yil	Ta'lim boshqaruvi paradigmasi	Ta'lim sohasidagi yirik o'zgarishlar/Misol	Izoh
2000-2005	Markazlashgan boshqaruv (an'anaviy yondashuv)	Oliy ta'limda markazlashgan boshqaruvning kuchayishi.	Oliy ta'limni markazlashgan tarzda boshqarish: universitetlar o'rtasidagi farqlarni kamaytirish, davlat tomonidan nazoratni kuchaytirish.
2006-2010	Dekentralizatsiya va universitetlar avtonomiyasi	Universitetlarga qarorlar qabul qilishda ko'proq erkinlik berildi.	Universitetlarga o'z qarorlarini qabul qilish huquqi berildi, shu jumladan o'quv dasturlari va rejaları bo'yicha mustaqillik.
2011-2015	Akkreditatsiya va sifatni ta'minlash	Yangi akkreditatsiya tizimi joriy etildi, oliy ta'lim muassasalarining sifatini baholash tizimi.	Yangi tashkil etilgan Yuksak Ta'lim Sifatini Baholash Agentligi (YÖDAK) tomonidan universitetlarning sifatini nazorat qilish tizimi kuchaytirildi.
2016-2020	Xalqaro hamkorlik va globalizatsiya	Xalqaro akkreditatsiya va konsalting xizmatlarining kengayishi.	Turkiyada xalqaro ta'lim standartlariga muvofiqlikni oshirish, Yevropa va AQSH bilan hamkorlikda akkreditatsiya jarayonlarini rivojlantirish.
2021-2024	Innovatsion va raqamli ta'lim boshqaruvi	Online va masofaviy ta'lim tizimining rivojlanishi, raqamli platformalar joriy etilishi.	Oliy ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llash, masofaviy ta'limni kengaytirish, "edtech" sektorining rivojlanishi.

2-rasm. Turkiyada oliy ta'lim boshqaruidagi paradigmalarining o'zgarishi

- 2000-2005: Markazlashgan ta'lim boshqaruvi va boshqaruvning
- 2006-2010: Dekentralizatsiya va avtonomiya o'sishi.
- 2011-2015: Akreditatsiya va sifatni ta'minlash.
- 2016-2020: Xalqaro hamkorlik va globalizatsiya hamkorlik.
- 2021-2024: Innovatsiya va raqamli ta'lim.

Turkiya oliy ta'limining boshqaruv paradigmaları va asosiy o'zgarishlarini tasvirlaydi. Har bir davrda ta'lim boshqaruvi tizimidagi yirik islohotlar va amaliyotlar ko'rsatilgan. Bu o'zgarishlar xalqaro standartlarga moslashishni, universitetlarga avtonomiya berishni va raqamli ta'lim tizimiga o'tishni ko'zda tutgan.

MUXOKAMA. Oliy ta'limni boshqarish va rivojlantirishda dunyoning turli mamlakatlarida turli paradigmalariga asoslangan yondashuvlar mavjud. Xususan, Turkiya oliy ta'limi, so'nggi o'n yilliklarda, ta'lim jarayonini boshqarishda bir qator yangiliklar kiritdi. Bu jarayonlarda ko'plab xorijiy tajribalar va paradigmalariga asoslanib amalga oshirilgan islohotlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Turkiya oliy ta'limining boshqarish paradigmaları, asosan, klassik va zamonaviy boshqaruv nazariyalari asosida shakllanmoqda. Quyida Turkiya oliy ta'limining boshqaruv paradigmaları, tajribalari va bu jarayonning qisqa tarixiga to'xtalib o'tamiz.

1980-yillarga qadar, Turkiya oliy ta'limi ko'pincha markazlashtirilgan boshqaruv tizimiga ega edi. Bu davrda universitetlar o'z mustaqil qarorlar qabul qilishda cheklangan bo'lib, butun tizim Markaziy hukumat tomonidan belgilangan qoidalar asosida ishlagan. Markazlashgan boshqaruvning asosiy xususiyatlari quyidagilar edi:

- Oliy ta'lim tizimini rejalashtirish va moliyalashda davlatning to'liq nazorati.
- Universitetlarning o'zaro hamkorligi cheklangan, har bir oliy o'quv yurtining faoliyati ko'proq hukumat tomonidan nazorat qilinardi.
- Fakultetlar va akademiklar o'rtasida hamkorlik va innovatsiyalarni rivojlantirishga unchalik imkoniyatlar yaratilmagan.

1980-yillarda o'zgartirishlar kiritilmaganligi tufayli, bu modelda ta'lim sifatining pastligi, ilg'or ilmiy tadqiqotlarning yetishmasligi kabi kamchiliklar mavjud edi.

1990-yillarda Turkiya oliy ta'limida markazlashgan boshqaruvning aksincha, desentralizatsiya jarayoni boshlanadi. Bu davrda oliy talim muassasalariga yanada ko'proq mustaqillik berildi. Universitetlar o'z faoliyatlarini yanada mustaqil ravishda yurita boshladilar. Boshqaruvning desentralizatsiyalashuvi va universitetlararo raqobatni rag'batlantirish orqali yangi innovatsion usullar va pedagogik yondashuvlar rivojlandi. Bu davrdagi asosiy o'zgarishlar quyidagilar edi:

- Universitetlar o'z ta'lim dasturlarini mustaqil ravishda ishlab chiqib boshladilar.
- Xalqaro hamkorlik va tadqiqot loyihalari rivojlandi.
- Oliy ta'lim tizimi xalqaro standartlarga moslashishga harakat qildi.

Masalan, Bogazici Universiteti va Koç Universiteti kabi oliy talim muassasalari xalqaro miqyosda ham tanilgan ilmiy faoliyat va tadqiqotlar bilan e'tiborga sazovor bo'ldilar.

2000-yillarning boshida, Turkiya oliy ta'lim tizimi globalizatsiya jarayoniga moslashish uchun yangi paradigmalariga o'tdi. Bu davrda oliy ta'lim tizimida ta'lim sifatini oshirish va global talablar bilan moslashish uchun bir qancha islohotlar amalga oshirildi:

- Oliy ta'limda xalqaro akkreditatsiya tizimlarining joriy etilishi (masalan, AACSB va EQUIS akkreditatsiyalari).
- Ta'lim jarayonlarini zamonaviy texnologiyalar orqali boshqarish (masalan, elektron ta'lim tizimlari va onlayn kurslar).
- Universitetlarning ilmiy faoliyatlarini va tadqiqotlariga ko'proq e'tibor berildi.

2000-yillarda Turkiya hukumati oliy ta'limda yangi institutlar ochish va mavjud universitetlarni rivojlantirish uchun katta mablag'lar ajratdi. Misol uchun, Istanbul Teknik Üniversitesi va Ankara Üniversitesi kabi yirik universitetlar xalqaro hamkorlik va ilmiy tadqiqotlarda muvaffaqiyatli natijalarga erishdilar.

Zamonaviy boshqaruv yondashuvlari (2010-yillardan hozirgi kungacha)

Hozirgi vaqtda Turkiya oliy ta'limi boshqaruvi global va raqobatbardosh ta'lim tizimlariga moslashmoqda. Bu davrda ta'lim jarayonlarini boshqarishda bir nechta yangi paradigmalar qo'llashadi:

- Yuqori raqobatbardoshlik: Turkiya universitetlari xalqaro reytinglarda yuqori o'rinlar olish uchun o'z ta'lim va ilmiy dasturlarini yangilashmoqda. Oliy ta'lim tizimi raqobatbardosh bo'lishni ta'minlash uchun o'zgarib turadi.

- Ta'lim jarayonlarida raqamli texnologiyalarning roli: Oliy ta'limda raqamli texnologiyalar, masalan, onlayn o'qish platformalari va akademik tarmoqlar katta ahamiyat kasb etmoqda. Turkiya universitetlarida online o'qish va masofaviy ta'limning rivojlanishi jadallashdi.

- Xalqaro hamkorliklar: Yangi hamkorliklar o'rnatish orqali Turkiya universitetlari nafaqat o'zaro bilim almashinuvi, balki ilmiy tadqiqotlar sohasida ham yaxshilanishlarni amalga oshirmoqda.

Xususan, Sabancı Universiteti va Istanbul Üniversitesi kabi universitetlar xalqaro ilmiy hamkorliklarni rivojlantirib, dunyo miqyosida tan olingan tadqiqotlar olib bormoqda.

Turkiya oliy ta'limi boshqarish paradigmasi o'zgarib borgan va hozirgi kunda global ta'lim tizimiga moslashgan, innovatsion va raqobatbardosh tizimga ega. 1980-yillardan boshlab markazlashgan tizimdan desentralizatsiya, xalqaro akkreditatsiya, raqamli ta'lim tizimlariga o'tish orqali Turkiya o'z oliy ta'lim tizimini sezilarli darajada yangiladi. Bu o'zgarishlar, nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki ilmiy faoliyat va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar yaratdi.

Xulosa va takliflar. Ta'lim jarayonini boshqarishning xorijiy tajribalari paradigmaları doirasida Turkiya oliy ta'limi juda muhim o'rin egallaydi. Turkiya, o'zining yuqori darajali oliy ta'lim tizimi va yuksalishiga qarshi kurashayotgan innovatsion yondashuvlari bilan ko'plab mamlakatlar uchun namuna bo'lib xizmat qilmoqda.

Turkiya oliy ta'limi boshqaruv tizimi markazlashgan va deyarli barcha oliy o'quv yurtlari Milliy Oliy Ta'lim Komissiyasi (YÖK) tomonidan boshqariladi. YÖK, universitetlarning strategik rejalashtirishidan tortib, o'quv dasturlarining tuzilishi va auditoriya bilan ta'lim sifatining boshqarilishigacha bo'lgan jarayonlarni nazorat qiladi. Bu tizimning afzalligi shundaki, u turli universitetlar o'rtasida ta'lim sifatining teng bo'lishini ta'minlaydi. YÖK o'zining yillik hisobotlarini va tahlillarini chop etadi, bu esa universitetlarga o'zlarini baholashda yordam beradi va ta'lim jarayonini yaxshilashga olib keladi.

Turkiyada talabalar va professor-o'qituvchilar o'rtasida samarali kommunikatsiya o'rnatishga alohida e'tibor qaratilgan. Masalan, talabalar o'zlarining akademik yutuqlarini baholash uchun muntazam ravishda darslarni baholashda ishtirok etadilar. Bu baholashlar o'qituvchilarga o'z metodologiyalarini takomillashtirishda yordam beradi. Turkiyada ta'lim jarayonida talabalar bilan o'qituvchilar o'rtasidagi doimiy va ochiq aloqalar o'rnatilgan bo'lib, bu ta'limning sifatini oshirishga imkon beradi.

Turkiya oliy ta'limida xorijiy universitetlar bilan hamkorlikni rivojlantirishga katta e'tibor qaratiladi. Ko'plab turk universitetlari, o'z talabalariga xalqaro o'quv dasturlarini taqdim etadi va bu orqali ilmiy va

madaniy almashinuvni kuchaytiradi. Bunda, Erasmus+ dasturi va boshqa xalqaro grantlar asosida Turkiya universitetlari xalqaro miqyosda muvaffaqiyatli integratsiya qilmoqda. Masalan, Koç universiteti, Sabancı universiteti va Istanbul Texnika universiteti o'zlarining xalqaro miqyosdagi hamkorliklari orqali yuqori sifatli ta'limni taqdim etadi.

Turkiyada so'nggi yillarda ta'lim jarayonida innovatsiyalarni joriy qilish, raqamli ta'limni rivojlantirish va onlayn platformalar orqali ta'lim olish imkoniyatlari oshdi. Masalan, Oliy ta'lim muassasalari o'quv jarayonlariga yangi texnologiyalarni, shu jumladan, virtual sinflar, onlayn darslar va raqamli materiallarni qo'llashda faoliyat yuritmoqda. Bunda, ta'lim resurslarini diversifikatsiya qilish va interaktiv ta'lim tizimlarini yaratish orqali o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali qilish maqsad qilinmoqda.

Turkiya oliy ta'lim tizimi boshqaruv, talabalar bilan o'qituvchilar o'rtasidagi o'zaro aloqalar, xalqaro hamkorlik, innovatsiyalarni qabul qilish va raqamli ta'lim kabi paradigmalari orqali nafaqat o'z ichki bozorida, balki xalqaro maydonda ham ta'lim sifatini oshirishni maqsad qilgan. Bu jarayonlar Turkiyaning ta'lim tizimini ko'plab boshqa davlatlar uchun o'rnatilgan bo'lishiga sabab bo'lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Aydın, M. (2020).** Higher education management in Turkey: Challenges and strategies. *Higher Education Studies*, 10(3), 1-12. <https://doi.org/10.5539/hes.v10n3p1>
2. **Altbach, P. G., & Knight, J. (2021).** The internationalization of higher education: Motivations and realities. *Journal of Studies in International Education*, 25(1), 1-22. <https://doi.org/10.1177/1028315320902559>
3. **Yükseköğretim Kurulu. (2019).** Türkiye'de yükseköğretim sisteminin gelişimi. *Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Raporları*.
4. **Şahin, M., & Ural, M. (2018).** The governance of higher education in Turkey: An analysis of centralization and decentralization. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 40(5), 465-478. <https://doi.org/10.1080/1360080X.2018.1526363>

5. **Kara, İ. (2017).** Educational policies and reforms in Turkey: Higher education reforms and their impact. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 17(3), 837-846. <https://doi.org/10.12738/estp.2017.3.0169>
6. **Demirtaş, H. (2020).** The transformation of higher education in Turkey: A historical overview. *Educational Administration: Theory and Practice*, 26(2), 249-268.
7. **Erdoğan, S. (2021).** Challenges of higher education governance: Lessons from Turkey. *Journal of Educational Administration*, 59(4), 365-380. <https://doi.org/10.1108/JEA-06-2020-0142>